

בעל העקידה

מתורתו של רבינו רבי יצחק עדאמה זיע"א

מחבר ספר "עקידת יצחק"

גיליון מ"ו – פרשת ראה תשפ"ו

מהדורת אלול

ענין הרגל המידות שנהפך לטבע

לאחר מכן מפרשת התורה את ענין שמיטת כספים, וכיון שהוא דבר קשה לאדם, שמלוה את הממון שטרך בו לאחרים, ואחר שהלוה לא החזיר את החוב ובאה שנת השמיטה ואינו יכול לתבוע שוב את חובו, לכך אמרה התורה 'אפס כי לא יהיה בך אביון', שאם ישמרו ישראל את המצוות, לא יהיו בהם אביונים, ולא יהא מצוי שהשמיטה תשטט חובות, וציוותה התורה שאם מחמת החטא יהיו אביונים, מצוה לתת להם או בדרך הלואה או בדרך מתנה, ועל ידי שירגיל האדם בנתינת להם זה יהפך לחלק מטבעו, וכנגד אלו שמדת הגאווה שולטת בהם, ואומר אם אתן לכל העניים כל צרכן, במה ארגיש חשוב ומיוחד בעשרי, על זה אמרה תורה 'כי לא יחדל אביון מקרב הארץ' היינו משאר הגויים שאינם מבני ישראל, ועליהם תוכל להשתרר ולהרגיש עליונות, אבל על אחיך הישראלים תנהג בהם בדרך כבוד.

הפרשה האחרונה בענינים אלו, היא פרשת עבד עברי, ובה ציוותה תורה שגם כשאדם קונה עבד, לא ינהג בו בדרך זלזול, אלא 'כי טוב לו עמך', שיש לו לדאוג שהעבד יאכל וישתה וישן כפי שהאדון עצמו אוכל ושותה וישן, כפי שאמר (קידושין כב.) לא תהא אתה אוכל פת נקיה והוא אוכל פת קיבר, אתה שותה יין ישן והוא שותה יין חדש, אתה ישן על גבי מוכין והוא ישן על גבי תבן, עד שאמר 'כל הקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו', וכדי שלא יקשה בעיני האדם לנהוג כן בעבדו, הזכירה התורה כאן את ענין הרציעה, לומר שעל ידי שיתנהג באופן זה עם עבדו, יתכן שהעבד ירצה להמשיך לעבוד אותו עד היובל, ועל זה הוסיפה התורה 'ואף לאמתך תעשה כן', שאף שהיא אינה נרצעת, ולא תהא לך אפשרות שתמשיך להיות לך לאמה, מכל מקום גם בה תנהג באותו האופן שהתורה הזהירה לגבי העבד, בדרך כבוד.

וסיימה התורה בציווי נתינת הענקה לעבד כשיוצא לחירות, וכדי שלא יקשה בעיני האדון ציווי זה, אמרה תורה 'כי משנה שכר שכיר עבדך שש שנים', והיינו ששכיר עובד רק ביום, ואילו העבד הוא עבד בין ביום ובין בלילה, ואף שהעבד ישן על כר וכסת בלילה, כפי שהאדון ישן, מכל מקום ענין העבדות ממשיך גם בלילה, שהרי אם האדון יצטרך לעבודת העבד באמצע הלילה, יכול הוא להקיצו, נמצא שבאמת הוא עבד בין ביום ובין בלילה, ועל כן אף אם עבד רק שש שנים, יש להחשיב זאת כאילו עבד שנים עשרה שנים, ועל כן יש להעניק לו בשעה שהוא יוצא לחפשי בעין יפה.

עקידת יצחק שער צד

התורה כהמשך לפסוק העוסק ברציעה.

ד. בפסוק המסיים את הענין נאמר (יח.) 'לא יקשה בְּעֵינֶיךָ בְּשַׁלְחָךָ אֹתוֹ חֲפָזִי מֵעֵמֶךָ כִּי מִשְׁנֵה שָׂכָר שָׂכִיר עֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים', ויש להבין מדוע שש שנים שהעבד עובד חשובים כ'משנה שכר שכיר', וחז"ל (קידושין טו.) פירשו שהוא עובד את רבו ביום ובלילה, ואף שהאדון חייב לדאוג לעבד ולתת לו כרים וכסתות, וכפי שדרשו מהפסוק 'כי טוב לו עמך' (טו), לכך פירשו שעבודת הלילה היא במה שרבו מוסר לו שפחה כנענית והולדות של האדון, אולם בדרך הפשט עדיין יש להבין מדוע נחשב שעובד את רבו בלילה. ועוד, שהרי עבד שנכנס בלא אשה הדין הוא שאין רבו מוסר לו שפחה כנענית, כמבואר בקידושין (כ.), וכיצד מתקיים בו שעובד את רבו ביום ובלילה שזה משנה שכר שכיר.

נראה לבאר את ענין הפרשה, על פי מה שנקדים להבין בענין מידות האדם, כמו הנדיבות מול הקמצנות, והנחת מול הכעס, והענוה מול הגאווה וכיוצא בהם, שמצד אחד המידות אינן חושים טבעיים, כמו חוש האכילה והמינוש, ההליכה והשמעת הקול, שהאדם נולד עם החושים הללו, והם מתפתחים מאליהם ככל שגודל, אלא האדם צריך לעבוד על עצמו ולהתנהג במידות הטובות, אבל מצד שני, אינם לגמרי מחוץ לטבע האדם, כמו אבן ושאר דברים דוממים, שאף אם יזרקו אלפי פעמים למעלה, לא ישתנה טבעם לעלות מעצמם למעלה, אלא לעולם הם יפלו וישארו למטה, אבל במידות אינו כן, אלא על ידי שהאדם מרגיל את עצמו להתנהג במידות מסוימות, הרי זה נהפך אצלו להיות כמו חוש טבעי, שאף אם בתחילה היה קשה לאדם להיות נדיב ולתת משלו לאחרים, לאחר כמה פעמים כבר אין זה קשה לו כל כך, ולאחר שמתמיד בהנהגה זו, הרי זה נהפך להיות טבוע בעצמו, עד שקשה לו מאד לנהוג בצורה אחרת.

על פי זה יתבאר מה שדרשו חז"ל את לשון הפסוק 'עשר תעשר' עשר בשביל שתתעשר, ואף שנאמר 'עשר תעשר' ולא 'עשר תתעשר', הכוונה בשניהם אחת היא, שכלל שהאדם ירבה לעשר ולתת צדקה לעניים מממונו, הרי זה יהפך אצלו לקנין טבעי, ועל כן ודאי שהקב"ה יוסיף לתת לו עשירות, כדי שימשיך ויוסיף עוד לעשר, נמצא שהכוונה האמיתית ב'עשר תעשר' היא תעשר ותוסיף ותעשר, ועל ידי זה יהיה תתעשר, ואז תוכל לעשר הרבה יותר, וזה הטעם שעל ענין נתינת המעשר נאמר 'ובחננוני נא בזאת', לפי שבוזה הדבר ברור שכלל שיתן האדם ממנו לעניים, ה' יוסיף לו ממון כדי שיתן מזה יותר לעניים.

עֶשֶׂר תַּעֲשֶׂר אֶת כָּל תְּבוּאֹת זֶרְעֶךָ הַיֵּצֵא הַשָּׂדֶה שָׁנָה שָׁנָה (דברים יד, כב)

בפסוק זה מצוה התורה להפריש עשירית מכל התבואה הגדילה אצל האדם בארץ ישראל, אמנם מעשר זה הוא הנקרא מעשר שני, שנשאר לבעלים אלא שצריכים להעלותה ולאכלה בירושלים, אך מלבד זה צריך להפריש גם מעשר ראשון הניתן ללוויים, וכן מעשר שני נוהג רק בחלק מהשנים, אבל בשנה השלישית והשישית במקום מעשר שני מפרשים מעשר עני הניתן לעניים, ובספרי (הובא בתוספות תענית ט. ד"ה עשר) דרשו מהלשון 'את כל' לרבות שיש לאדם להפריש מעשר לעניים מכל ריוח שה' נותן לו.

גם המשך הפרשה מפרשת התורה כמה עניני ממון שהאדם מצווה לתת לאחרים, מצות שמיטת הכספים בשנה השביעית, והאיסור להמנע מלהלוות להם קודם השביעית, ומצות הלואה ונתינת צדקה לעניים, ומסיימת במצות הענקה לעבד עברי לאחר שיוצא לחפשי.

ויש לשאול ולהעיר כמה הערות בענינים אלו:

א. הגמרא במסכת תענית (ט.) דורשת את לשון הפסוק 'עשר תעשר', עשר בשביל שתתעשר. והגמרא מפרשת שם שאף שבשאר דברים אסור לנסות את ה', כנאמר (לעיל ו טו) 'לא תִּנסֶה אֶת ה' אֱלֹהֶיכֶם', בענין המעשר מותר לעשר על מנת להתעשר, וכפי שנאמר (מלאכי ג י) 'הִבְיֵאוּ אֶת כָּל הַמַּעֲשֵׂר אֶל בֵּית הָאֱלֹהִים וְהָיָה טָרֶף בְּבֵיתִי וּבְחֻנּוֹנִי נָא בְּזֹאת אָמַר ה' צִבְאוֹת אֵם לֹא אֶפְתָּח לָכֶם אֶת אֲרֻבֹת הַשָּׁמַיִם וְהִרְקֵיתִי לָכֶם בְּרֶכֶת עַד בְּלִי דִ', הרי שלגבי מעשר מותר לבחון את ה'. ויש להבין מהו באמת הטעם שבמעשר מותר לבחון את ה', ואפשר לעשר כדי להתעשר, ומדוע זה שונה משאר דברים שאסור לנסות ולבחון את ה'.

ב. במצות שמיטת כספים נאמר (טו ד) 'אֶפְסֹס כִּי לֹא יִהְיֶה בָּךְ אֲבִיּוֹן כִּי בְרַךְ בְּרֶכְךָ ה' בְּאַרְצְךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ, ואילו לאחר מכן במצות הצדקה נאמר (יא) 'כִּי לֹא יִחְדַּל אֲבִיּוֹן מִקְרֵב הָאָרֶץ עַל כֵּן אֲנִי מִצְוֶה לְאֹמֶר פֶּתַח תִּפְתָּח אֶת יָדְךָ לְאֶחִיד לְעֵנֶיךָ וּלְאֲבִינֶךָ בְּאַרְצְךָ, ולכאורה הפסוקים סותרים, האם יחדל אביון בקרב הארץ או לא.

ג. בפרשת הענקה, לאחר שנאמר להעניק לעבד היוצא בשש שנים, נאמר שאם ירצה להישאר הרי הוא נרצע והוא עובד עד היובל, ושם נאמר (יז) 'וְלִקְחָתָּ אֶת הַמִּרְצָע וְנָתַתָּה בְּאָזְנוֹ וּבִדְלַת וְהָיָה לָךְ עֶבֶד עֹלָם וְאֵף לְאִמְתְּךָ תַּעֲשֶׂה כֵן, וקשה, שהרי אמה עבירה אינה נרצעת, וחז"ל (קידושין יז.) דרשו זאת לגבי הענקה, אבל יש להבין מדוע כתבה זאת